

AGNIESZKA KINCBOK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ŚMIERĆ PEŁNOMOCNIKA PROCESOWEGO W ASPEKTCIE ZAWIESZENIA POSTĘPOWANIA

W literaturze od dawna budzi spory kwestia wykładni art. 175 k.p.c. Wątpliwości dotyczą tego, czy wobec braku wyraźnego wskazania, śmierć pełnomocnika procesowego pociąga za sobą skutek w postaci zawieszenia postępowania, czy też nie. Przywołany przepis stanowi bowiem tylko, iż w razie śmierci pełnomocnika „postępowanie może toczyć się dalej dopiero po wezwaniu strony nie stawającej”. Za zawieszeniem postępowania w takim wypadku opowiedzieli się, między innymi, M. Jędrzejewska czy S. Dmowski¹. Odmienny pogląd wyrazili natomiast H. Pietrkowski, A. Zieliński, H. Mądrzak, czy J. Bodio². Przeciwno zawieszeniu postępowania opowiedział się także

¹ Por. M. JĘDRZEJEWSKA, [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego. Część pierwsza – postępowanie rozpoznawcze*, I, red. T. ERECIŃSKI, Warszawa 2001, s. 343; S. DMOWSKI, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1-505¹⁴*, I, red. K. PIASECKI, Warszawa 2006, s. 707 i n.

² Por. H. PIETRKOWSKI, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2005, s. 184 i n.; J. BODIO, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. JAKUBECKI, Kraków 2005, s. 246; H. MĄDRZAK, *Glosa do postanowienia SN z dnia 30 listopada 1999r.*, I CZ 105/99, «OSP» 2000, nr 12, poz. 185; A. ZIELIŃSKI, *Glosa do wyroku SN z dnia 3 kwietnia 2000r.*, I CKN 572/98, «Przegląd Sądowy» 12.3 (2002), s. 133; TENŻE, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1-505¹⁴*, I, red. A. ZIELIŃSKI, Warszawa 2005, s. 481 i n.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 30 listopada 1999 r., jak również w wyroku z dnia 3 kwietnia 2000 r.³

Wskazany problem jest niezwykle istotny z praktycznego punktu widzenia, ponieważ przyjęcie koncepcji, według której art. 175 k.p.c. daje podstawę do zawieszenia postępowania, oznacza tym samym uznanie, że wystąpią skutki procesowe związane z biegiem terminów procesowych, czy możliwością dokonywania czynności procesowych.

Nowelą z dnia 2 lipca 2004 r.⁴ dodano do kodeksu postępowania cywilnego art. 175¹, zgodnie z którym, jeżeli zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych jest obowiązkowe, w razie śmierci adwokata lub radcy prawnego, skreślenia z listy adwokatów lub radców prawnych, utraty możliwości wykonywania zawodu albo utraty zdolności procesowej, sąd zawiesza postępowanie z urzędu, wyznaczając odpowiedni termin do wskazania innego adwokata lub radcy prawnego, i po upływie tego terminu podejmuje postępowanie. Wydaje się, że wprowadzenie tego przepisu, przy równoczesnym pozostawieniu art. 175 w niezmiennym brzmieniu, dostarcza kolejnego argumentu przeciwko zawieszaniu postępowania w sytuacji regulowanej w tym ostatnim. W literaturze podniesiono wprawdzie⁵, że nawet po dodaniu art. 175¹ nadal istnieje wątpliwość co do wykładni art. 175 wynikająca z redakcji art. 398¹² k.p.c. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 22 grudnia 2004 r.⁶ W przepisie tym nie wykreślono art. 175 jako podstawy zawieszenia postępowania przed Sądem Najwyższym, mimo dodania art. 175¹. Wydaje się jednak, że należy to potraktować jako przeoczenie ustawodawcy, nie zaś jako zamierzone objęcie sytuacji określonej w art. 175 k.p.c. instytucją zawieszenia postępowania.

³ Postanowienie SN z dnia 30 listopada 1999r., I CZ 105/99, «OSP» 2000, nr 12, poz. 185; wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2000r., I CKN 572/98, «OSNC» 2000, nr 10, poz. 184.

⁴ Ustawa o zmianie ustawy – kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 172, poz. 1804); weszła w życie 5 lutego 2005 r.

⁵ S. DMOWSKI, *op. cit.*

⁶ Ustawa o zmianie ustawy – kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98).

W świetle obowiązującego stanu prawnego ustalenie skutków śmierci pełnomocnika procesowego dla toczącego się postępowania będzie zależało od tego, czy w konkretnej sprawie obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych, czy też nie. Za chybiomy należy przy tym uznać argument, iż za zawieszeniem postępowania w wypadku objętym art. 175 k.p.c. przemawia fakt umieszczenia tego przepisu w rozdziale poświęconym zawieszeniu postępowania. Umieszczenie przepisu nie może mieć bowiem decydującego znaczenia dla jego wykładni.

Przechodząc do analizy zagadnienia podniesionego w tytule niniejszego opracowania, w pierwszej kolejności należy przypomnieć istotę i skutki zawieszenia postępowania. Otóż zawieszenie postępowania jest takim jego stanem, w którym trwa nadal stan zawisłości sprawy, lecz tok postępowania ulega wstrzymaniu, tj. sprawa spoczywa bez biegu i w zasadzie nie są podejmowane żadne czynności procesowe⁷. Zazwyczaj do zawieszenia dochodzi wtedy, gdy zaistnieją okoliczności uniemożliwiające dalszy prawidłowy bieg postępowania⁸. Jeśli zdarzenia, które tamują normalny bieg procesu, mają charakter przejściowy – to znaczy ich wpływ na postępowania może być usunięty wskutek zdarzeń przyszłych lub czynności sądu i stron – dochodzi właśnie do zawieszenia postępowania⁹. W doktrynie prawa procesowego zawieszenie postępowania określa się jako chwilową przerwę, bądź zastój w biegu procesu na okres istnienia danej przeszkody po to, aby ją można było usunąć i prawidłowo dokończyć postępowanie. Jeśli chodzi o przyczyny zawieszenia, to ustawodawca wyróżnił w tym zakresie kilka ich kategorii. I tak, można mówić o wypadkach zawieszenia postępowania z mocy samego prawa (art. 173 k.p.c.), bądź gdy sąd zawiesza je z urzędu (obligatoryjnie – art. 174, 175¹ lub fakultatywnie – art. 177 k.p.c.), albo na wniosek stron (art. 176 i 178 k.p.c.). Jak już

⁷ J. JODŁOWSKI, [w:] J. JODŁOWSKI, Z. RESICH, J. LAPIERRE, T. MISIUK-JODŁOWSKA, K. WEITZ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2005, s. 325 i n.

⁸ W pewnym zakresie na zawieszenie postępowania może mieć wpływ również wola stron (art. 176 i 178 k.p.c.) albo względy celowości (np. art. 177 § 1 pkt 2 k.p.c.).

⁹ W. SIEDLECKI, [w:] W. SIEDLECKI, Z. ŚWIEBODA, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2001, s. 219 i n.

zasygnalizowano, zawieszenie postępowania wpływa na bieg terminów procesowych, a konkretnie sądowych i ustawowych. W zależności od podstawy zawieszenia terminy te nie biegną lub zostaje wstrzymany ich bieg (por. art. 179 § 1 i § 2 k.p.c.). Ponadto, zgodnie z art. 179 § 3 k.p.c., w czasie zawieszenia sąd w zasadzie nie podejmuje żadnych czynności, z wyjątkiem tych, które dotyczą pojęcia postępowania lub zabezpieczenia powództwa albo dowodu. Z kolei czynności procesowe stron nie dotyczące tych przedmiotów, wywołują skutki dopiero z chwilą podjęcia postępowania.

Rozważając problem skutków śmierci pełnomocnika procesowego należy mieć także na uwadze treść art. 86 k.p.c. stanowiącego, że strony (ich organy lub przedstawiciele ustawowi) mogą działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników. Przywołany przepis wprowadza zasadę fakultatywności działania pełnomocnika procesowego w postępowaniu cywilnym. Tylko od strony – względnie jej organu lub przedstawiciela ustawowego – zależy zatem, czy w konkretnej sprawie będzie dokonywała czynności procesowych samodzielnie, czy też ustanowi sobie w tym celu pełnomocnika. Niewątpliwym skutkiem śmierci pełnomocnika procesowego jest wygaśnięcie stosunku pełnomocnictwa. Nie można jednak uznać, iż okoliczność ta stanowi przeszkodę uniemożliwiającą dalsze prawidłowe prowadzenie postępowania sądowego, uzasadniającą tym samym konieczność jego zawieszenia. W takim wypadku postępowanie może się przecież dalej toczyć przy aktywnym udziale strony, której pełnomocnik zmarł, względnie strona ta zawsze może sobie ustanowić kolejnego pełnomocnika. Gdyby śmierć pełnomocnika procesowego miała pociągać za sobą skutek w postaci zawieszenia postępowania, okoliczność ta powinna zostać uwzględniona w art. 174 k.p.c., który obliguje sąd do zawieszenia postępowania między innymi wtedy, gdy zmarła strona lub jej przedstawiciel ustawowy. Pominięcie w przywołanym przepisie śmierci pełnomocnika, stanowi jeden z argumentów przeciwko zawieszaniu postępowania z tej przyczyny w tych sytuacjach, gdy ustanowienie pełnomocnika ma charakter fakultatywny.

Odmiennie będzie się jednak przedstawiać kwestia śmierci pełnomocnika procesowego w aspekcie zawieszenia postępowania w wy-

padkach obowiązywania tzw. przymusu adwokacko – radcowskiego. W myśl art. 87¹ § 1 k.p.c., w postępowaniu przed Sądem Najwyższym obowiązuje zastępstwo procesowe stron przez adwokatów lub radców prawnych. Dotyczy ono także czynności procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, podejmowanych przed sądem niższej instancji¹⁰. Powyższy przepis wprowadza wyjątek od zasady fakultatywności ustanowienia pełnomocnika. We wskazanym zakresie strona pozbawiona została zdolności postulacyjnej, tj. zdolności samodzielnego dokonywania czynności procesowych w tym sensie, iż jej czynności, aby były skuteczne, muszą być dokonane przez fachowego pełnomocnika. Śmierć adwokata czy radcy prawnego działających za stronę pozbawioną tej zdolności, stanowi zatem przyczynę uzasadniającą zawieszenie postępowania, co wynika wprost z art. 175¹ k.p.c.

Dotychczasowe rozważania prowadzą do wniosku, iż w tych wypadkach, w których nie obowiązuje przymus adwokacko – radcowski, śmierć pełnomocnika nie powoduje konieczności zawieszenia postępowania, lecz zgodnie z art. 175 k.p.c., „postępowanie może toczyć się dalej dopiero po wezwaniu strony nie stawającej”. Wykładnia przytoczonego sformułowania winna zmierzać do rozróżnienia dwóch sytuacji: pierwszej, gdy fakt śmierci pełnomocnika zostanie ujawniony na posiedzeniu, na którym reprezentowana przez niego strona jest obecna oraz drugiej, gdy na danym posiedzeniu sądowym strona ta nie jest obecna. W pierwszym ze wskazanych przypadków sąd powinien odroczyc posiedzenie w celu wezwania strony do wzięcia osobistego udziału w sprawie (art. 214 § 1 w zw. z art. 175 k.p.c.). Równocześnie sąd zawiadamia stronę o śmierci jej pełnomocnika, powodującej wygaśnię-

¹⁰ Obowiązkowe zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych nie obowiązuje jednak w postępowaniu o zwolnienie od kosztów sądowych oraz o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego oraz gdy stroną, jej organem, jej przedstawicielem ustawowym lub pełnomocnikiem jest sędzia, prokurator, notariusz albo profesor lub doktor habilitowany nauk prawnych, a także gdy stroną, jej organem lub jej przedstawicielem jest adwokat, radca prawny lub radca Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa (art. 87¹ § 2 k.p.c.) nadto, gdy zastępstwo procesowe Skarbu Państwa jest wykonywane przez Prokuraturę Generalną Skarbu Państwa (art. 87¹ § 3 k.p.c.).

cie pełnomocnictwa. W analizowanej sytuacji, tylko od uznania strony zależec będzie, czy w dalszym postępowaniu zdecyduje się działać samodzielnie, czy też ustanowi sobie nowego pełnomocnika. Należy zauważyć, iż art. 175 k.p.c. przewiduje doręczenie stronie wezwania i zawiadomienia w miejscu jej rzeczywistego zamieszkania i wyłącza we wskazanym wypadku stosowanie art. 136 § 2 k.p.c.¹¹ Z tego wynika, że nawet gdyby strona nie zawiadomiła sądu o zmianie miejsca zamieszkania, zawsze ma on obowiązek to miejsce ustalić. Nie doręczenie stronie wezwania i zawiadomienia we wskazany sposób mogłoby doprowadzić do nieważności postępowania z powodu pozbawienia strony możliwości obrony jej praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.).

W wypadku, gdy strona stawiała się na posiedzenie sądowe, na którym ujawniono fakt śmierci jej pełnomocnika, co do zasady nie ma potrzeby jego odroczenia. Jak już bowiem zaznaczono, odroczenie ma na celu wezwanie strony nie stawającej, czyli nieobecnej na posiedzeniu. Zarówno w literaturze, jak i w orzecznictwie słusznie przyjmuje się jednak, że gdyby strona złożyła wniosek o odroczenie posiedzenia sądowego po to, by móc ustanowić nowego pełnomocnika, wniosek ów powinien zostać uwzględniony, jako uzasadniony ważną przyczyną, o której mowa w art. 156 k.p.c.¹²

Omawiając zagadnienie, któremu poświęcony jest niniejszy artykuł, należy także zwrócić uwagę na sytuację, gdy śmierć dotyczy pełnomocnika ustanowionego przez sąd z urzędu. Z uwagi na to, że postanowienie sądu o powołaniu takiego pełnomocnika pozostaje cały czas w mocy, przeto w analizowanym wypadku sąd powinien zwrócić się do właściwej rady adwokackiej lub okręgowej izby radców prawnych o przydzielenie stronie nowego pełnomocnika procesowego. Oczywiście również w tym wypadku aktualny pozostaje obowiązek sądu wezwania strony nie stawającej i zawiadomienia jej o śmierci pełnomocnika zgodnie z powyższymi ustaleniami.

¹¹ W myśl tego przepisu, w razie zaniedbania przez stronę obowiązku zawiadomienia sądu o zmianie swego miejsca zamieszkania, pisma sądowe pozostawia się w aktach ze skutkiem doręczenia, chyba że nowy adres jest sądowi znany.

¹² Tak np. A. ZIELIŃSKI, *op. cit.*; H. PIETRZKOWSKI, *op. cit.*; Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 kwietnia 2000 r., I CKN 572/98, *cit.*

W wypadkach obowiązkowego zastępstwa stron przez adwokatów lub radców prawnych śmierć pełnomocnika procesowego – podobnie jak skreślenie go z listy adwokatów lub radców prawnych, utrata przez niego możliwości wykonywania zawodu bądź zdolności procesowej – powoduje konieczność zawieszenia postępowania. Śmierć pełnomocnika stanowi bowiem w tym przypadku okoliczność uniemożliwiająca skuteczne podejmowanie czynności procesowych. Art. 175¹ k.p.c. kwalifikuje taką sytuację jako podstawę obligatoryjnego zawieszenia postępowania z urzędu, na co wskazuje sformułowanie: „sąd zawiesza postępowanie”. Należy przyjąć, iż skutki zawieszenia, określone w art. 179 § 2 i § 3 k.p.c., powstają z chwilą zdarzenia, które je spowodowało, a więc z chwilą śmierci pełnomocnika (*per analogiam* art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c. w zw. z § 2). Zawieszając postępowanie sąd wyznacza równocześnie stronie odpowiedni termin do wskazania nowego adwokata lub radcy prawnego. Termin ów ma charakter terminu sądowego, może więc podlegać przedłużeniu lub skróceniu, stosownie do art. 166 k.p.c. Wobec wprowadzonego do art. 175¹ k.p.c. nakazu odpowiedniego stosowania art. 175 k.p.c., sąd ma obowiązek zawiadomić stronę o zawieszeniu postępowania i śmierci jej pełnomocnika oraz wezwać ją do wskazania innego adwokata lub radcy prawnego w miejscu jej rzeczywistego zamieszkania. Również w tym wypadku nie będzie miał zastosowania art. 136 § 2 k.p.c. W literaturze prezentowany jest odmienny, ale i odosobniony pogląd, iż art. 378¹ k.p.c. (nakładający na stronę i jej przedstawiciela ustawowego obowiązek zawiadomienia sądu drugiej instancji o każdej zmianie miejsca zamieszkania, do czasu upływu terminu do wniesienia skargi kasacyjnej, jeżeli od orzeczenia wydanego przez sąd drugiej instancji skarga ta przysługuje) wyłącza stosowanie art. 136 § 2 k.p.c. przy zawiadamianiu strony (jej przedstawiciela) o zawieszeniu postępowania w przypadkach przewidzianych w art. 175¹ k.p.c.¹³

Jeżeli przymus adwokacko – radcowski obowiązuje w sprawie, w której zmarły pełnomocnik został ustanowiony z urzędu, sąd obowiązany jest wówczas zawiadomić stronę o zawieszeniu postępowania

¹³ S. DMOWSKI, *op. cit.*

i śmierci jej pełnomocnika, sam natomiast zwróci się do właściwego organu samorządu zawodowego o wyznaczenie we wskazanym terminie nowego adwokata lub radcy prawnego.

Czas, na jaki dochodzi do zawieszenia postępowania, określony jest terminem wyznaczonym do wskazania nowego pełnomocnika. Po upływie tego terminu sąd z urzędu podejmuje postępowanie i to niezależnie od tego, czy strona wskazała pełnomocnika, czy też nie. W tym miejscu należy zasygnalizować problem, jaki może powstać w sytuacji nie wykonania przez stronę zarządzenia sądu¹⁴. Wobec braku zdolności postulacyjnej strony, dalszy tok postępowania przed Sądem Najwyższym będzie zależał od tego, na jakim etapie znajduje się to postępowanie i jakie czynności procesowe mają być dokonywane. Jeżeli będą miały być podjęte obligatoryjne czynności objęte przymusem adwokacko – radcowskim, takie jak np. uzupełnienie braków formalnych środka prawnego (skargi kasacyjnej, zażalenia, skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia¹⁵), środek taki zostanie odrzucony, co zamknie drogę do jego merytorycznego rozpoznania. Z kolei, gdy czynność objęta przymusem będzie miała charakter fakultatywny (np. sporządzenie pisma przygotowawczego, zgłoszenie wniosku w toku postępowania, przedstawienie stanowiska w sprawie na rozprawie), nie wskazując nowego pełnomocnika strona pozbawi się możliwości jej dokonania. Trzeba podkreślić, że sytuacja ta nie wpłynie na dalszy bieg postępowania, które toczyć się będzie mimo braku adwokata czy radcy prawnego. W postępowaniu przed Sądem Najwyższym strona może jednak samodzielnie dokonywać czynności wymienionych w § 2 art. 87¹ k.p.c., może również cofnąć skargę kasacyjną (art. 398²¹ k.p.c.), jak również podejmować czynności faktyczne nie kwalifikowane jako czynności procesowe (np. uiszczenie wpisu od środka prawnego, czy też innej opłaty).

Niemożliwość podejmowania określonych czynności w postępowaniu przed Sądem Najwyższym, na skutek nie wskazania przez stronę

¹⁴ Por. M. MANOWSKA, *Zmiany w kodeksie postępowania cywilnego wprowadzone w 2004 r.*, «Przegląd Sądowy» 15.5 (2005), s. 3 i n.

¹⁵ Art. 394¹ § 3 i 424¹² k.p.c. odsyłają do odpowiedniego stosowania przepisów o skardze kasacyjnej.

profesjonalnego pełnomocnika procesowego, wyłącza możliwość podniesienia zarzutu nieważności postępowania z powodu pozbawienia strony możliwości obrony swoich praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.), gdyż strona sama się jej pozbawiła wskutek nie wykonania zarządzenia sądu.

DEATH OF THE ATTORNEY IN CONTEXT OF THE STAY OF PROCEEDINGS

Summary

This article looks into the widely disputed issue whether death of the attorney is the reason to stay of proceedings or not.

The author argues that on the ground of the currently binding regulations it is necessary to stay of proceedings only in the situation in which the Civil Proceedings Code provides for compulsory barrister's or legal adviser's counseling. But when the party can decide to assign a counsel or not, death of the attorney isn't the reason for stay of proceedings. In this situation the judge should adjourn a trial, inform a party about the attorney's death and summon her.